

Gammalsvenskby i september 2003

Av Karl-Erik Tysk

Birgitta och Oskar Utas, Staffan Beijer och Karl-Erik Tysk gör den 19 – 26 september 2003 en resa till Gammalsvenskby för att fira gudstjänst och göra hembesök. Det är samtidigt som OSS håller sitt tvådagarsmöte på Krim, ett i raden av försök från Vladimir Putin att blåsa nytt liv i det gamla Sovjetunionen. Samtliga gamla sovjetstater deltar utom de baltiska. Fortfarande kastar det gamla imperiet sin skugga också över Ukraina. Det är inte bara i Ryssland som sovjetnostalgin lever.

Som vanligt går färden via Arlanda och Kiev, där vi övernattar i lantmåteriprojektets lägenhet på Mala Zjtomirskaja 3 för vidare befordran med tåg till Bjelaja Krinitsa och tåg till Zmejevka. Det enda missödet består i en försening från Arlanda på ett par timmar. En järnvägssträcka är helsvetsad vilket inte så litet underlättar insomningsbesvären. När vi kommer fram till byn skall Birgitta och Oskar inkvarteras hos Malmas och Staffan och jag hos Galina Tormoz.

Söndag den 21 september

Vi anländer till byn tidigt på söndagen lagom för att byta om, innan det är dags att från sjukhuset åka bil tillsammans med några bybor till tyska kyrkan i Schlangendorf där det var gudstjänst kl 10 00. Förutom de vanliga gudstjänstbesökarna och vi deltar ytterligare ett par svenska grupper, nämligen en från SIDA och en från lantmåteriprojektet som just nu är inne i sin avvecklingsfas. Den tyske prästen Eduard Löffler leder tillsammans med Elsa Kozenko gudstjänsten och Karl-Erik håller som vanligt predikan på tyska, ryska och svenska. Efteråt är det samkväm i kyrkans församlingslokaler.

Så är det tid för dagens andra begivenhet den traditionella nattvardsgudstjänsten i den gamla svenska kyrkan. Staffan predikar och celebrerar mässan, i närvaro av Alexander Kvitka, den ukrainsk-ortodoxe prästen, och ett fyrtiotal av byborna deltar i kommunionen.

På kvällen är vi gäster vid en överdådig middag i Sven Bjerlestams hem i Kachovka, där mat såväl som dryck flödar och Åke Utas tjänstgör som värd. Folket från SIDA och lantmåteriprojektet är på plats liksom svenskläraren Christina Sturén. Vältaligt och tjusigt disträ inspirerar Åke gästerna att i tur och ordning hålla var sitt tal än om kvinnan, än om de svensk-ukrainska förbindelserna, än om Gammalsvenskby, än om Åke själv och hans särpräglade personlighet. Det blir en njutbar kavalkad över alla de trådar som idag förenar Sverige med Ukraina.

Måndag den 22 september

På förmiddagen vandrar vi över till Schlangendorf, Birgitta, Staffan och jag. Vi hälsar först på hos Viktor Buskas, hans hustru, nyfödda dotter och mor. Viktor har fällt en del träd utanför huset och börjat odla upp, bland annat ett stort land med morötter. Det är en klar förbättring från den tidigare totalt förfallna och obrukade trädgården. Hans mor har börjat sitta uppe men hon skulle dessutom behöva komma ut i solljuset.

Därefter är det dags för Anna Sigalet. Hennes man sitter ute på gården och befriar en knippa kvastgräs från frön. Han tillverkar varje år ett ental kvastar för husbehov. Anna berättar om hur det är i byn idag. Hon talar en utmärkt rikssvenska, ofta med pluralformer och en del annorlunda satsbyggnad än vi är vana vid.

"Vi får pension men barnen, de arbetar men får ju inga pengar. Min dotterson, han är tjugotre år, han sade: "Från augusti till augusti, det året är redan förbi, fick han 15 grivner." Han vaktar där traktorerna står och sådant. På ett helt år fick han 15 grivner och han arbetar varje dag. Vi får hjälpa barnen och barnbarnen. Direktorn säger. "Vi har inga pengar. Vi kan inte betala." Jag har 155 i pension och min man har 145.

Tidigare var det bättre. Vi fick lön varje månad. Och vi kunde lägga litet pengar på banken. Det blev sämre när Ukraina gick fort från ryssarna. Det är tolv år redan. De gjorde inget dåligt för oss. Att vi blev fattigbarn var de inte skyldiga till. Det var våra egna i byn som gjorde det.

Redan två veckor har vi inte något vatten. det är många som inte betalar för vattnet. Därför stänger de av för hela byn. Det är Petrovna (borgmästaren som gör det). Du känner ju henne. Vi fick betala 2, 50 på varje person i månaden men nu får alla betala 7, 50 i månaden, därför att de andra är skyldiga för vattnet. Vi sade att de skulle stänga vattnet för dem som inte betalar. Det är mycket sådana. De dricker så. Och för vattnet hava de inga penningar att

betala. I går hämtade en man vatten från svenskbyn. Då fick vi betala honom så hämtade han åt oss också. Åt ankorna och hönsen taga vi dnjeprvatten. Det får vi bära upp.

Jag tror inte det blir bättre. Först när jag arbetade därute på vinogradsgården och i trädgården, då voro här så mycket bilar som tog allt och betalade. Vår sovchoz var en miljonär. Och nu är ingenting. På vägen ser ni ju hur vingårdarna stå. Ingenting växer ju där. Vi hava 5 hektar jord, jag och min man, som vi skall arrendera ut till Tyska kyrkan.

Bättre blir det inte, dåligare och dåligare varje året. Här är nu en bil i hela sovchoz. och två traktorer, en som gräver ut gravar på gravgården och en som här i byn står mitt på gatan. Förr voro mycket bilar här. Direktor och de andra tog själv allt bort från sovchozen. förr var det över 360 arbetare i sovchoz. Nu är det bara åtta. Många unga flyttar men några arbeta hos de två fermer i Mühlhaus, hos tyskarna (Tyska kyrkan) och hos den som är fermer i Svenskby. De få betalt. I kontoret, de som arbetade där, de sitter ännu där alla. Tolv personer sitta där. Lön får de också. Ingenting göra de.

Nu kostar kolet 330 grivner, en ton. Ännu om sommaren var det 200. Förra året eldade vi över tre tonner"

Därefter går vi vidare till Anna Portje som har en av sina söner hemma. Han kokar kaffe och sätter fram bröd och vindruvor. Anna som ofta kallar sin egen hjärna för en computer vet exakt besked varför det inte finns något vatten. Anna Portje talar fortare än Anna Sigalet. Ibland är Annas tanke så snabb att orden inte hinner med.

"I byrådet äro de skyldiga åtta eller nio tusen grivner. Och nu straffar de dem för fem gånger dyrare. Alla byar får betala 45 000. Varför straffar de oss så hårt? Och hela veckor slå de ut strömmen. Så får vi lida, utan ström många gånger och så nu utan vatten. På morgon kom de ut och skar av det. Och ingen visste om det.

Det blir bara värre och värre. Jorden ger missväxt. Där var ju ingen säd, inget. Min äldre son Viktor jobbar vid elevator, där de kör säden och släpper ner till ångarna som kommer och tar säden. Det finns bara 40 ton i elevator. Elevator är tommer. Direktor, han blir dömd, därför han skulle ha reserv om det inte blir någon Ernt (skörd) att folket har bröd. Han sände reserver bort och hit och dit och pengarna delade Buchhalter och han. Hans son söker de också, men de hittar inte på honom.

Här blir inte bättre. Det blir bara värre. Här finns ju ingenting. Dottern som är från den förra direktorn, hon kör varje gång ner till Cherson och säger: "Vi har ju ingen inkomst, ingenting. Från vad skall jag betala åt arbetarna. De kräver pengar att betala förr elen och vatten och varifrån skall jag ta dem. Här är en familj med far och fru och två stora pojkar – de gå ännu i skolan. De hava ko och säljer mjölk varje dag. De sade. "Vi behöver ju bröd och till brödet något att äta." Då går till skolan. De behöver ju något att klä på sig. Därinne förstår de ingenting.

Alla år till maj månad i år hade jag 37 grivner i pension. Sedan blev det 48, sedan 63 och sedan 76 och nu 86. Den grannmor hade också 86 men sedan gav dem åt henne 100. Han har tjugo år som hon har arbetat. Jag har bara sexton. Dom är ju så mycket skyldiga åt utländerna, många miljarder. Kravtjuk, som var, tog bara pengar och pengar. Vart lämnade de de pengarna? Som den där Lazarenko som sitter. Har ni hört om honom. Han sitter i Amerika. Han stal. Varför tar de inte hit honom? Varför? Därför att de äro rädda att han då ger ut dem alla. Om Ukraina dömer honom, då ger ut alla som var med honom. Den där Kravtjuk han har ju villa på Cypern. Alla Pugatjova, den ryska sångerskan, hon reser dit varje sommar på semester. Hon tänkte. "Vem är då min granne?" En gång var hon där. Då ser hon en man och går dit: Kravtjuk. Det var bara lite de tog för att köpa villorna. De har i alla rikets banker"

Anna berättar oavbrutet och det är svårt att avbryta henne när det är dags att ge sig iväg för att hinna hem till lunch.

Efter lunch gör vi en promenad till Klosterdorf, där vi kan konstatera att grunden till det nya, unierade kyrkbygget har gjutits. Det är ett rejält framsteg. Alexander Kvikta, präst i den konkurrerande ukrainsk-ortodoxa kyrkan brukar litet skämtsamt säga att det kommer att ta ett sekel innan kyrkan är rest. Men av allt att döma kommer planerna att förverkligas betydligt fortare.

När vi kommer hem talar Jag en stund med Elsa Kozenko, mamma till Galina Tormoz och mycket aktiv i gudstjänsterna i Tyska kyrkan, där hon ofta läser text och leder i bön. Jag frågar hur det är i byn. Elsa håller sig till gammalsvenskan.

"Tack vare Gud! Bara om dom ha geve lön åt bärna, så vare grant bra. Så, så arbeta dom en tie år två pojkar å så min dotter å hennas man å ingen lön får dom. Bar på de som jag får 100 grivner sosj leva vi. Så säljer vi potatis eller mjölk och sosj leva vi tacke vare de. Vi får tacka Gud om svenskar. Dom helper oss mycke. Sven hämtar åt er kläer. Åt jul kanske giver dom åter koler, en halv tonna åt dom gammel. Tacka vare Gud sosj leva vi. Hundra grivner har jag i pension"

Elsa delar med sig av sin pension till bana och barnbarn. Hon har två söner som arbetar och inte får någon lön. Hon ger också åt de barnbarn som går i skolan.

"De var förr bättre. Dom gav då lön var månad. Men nu tie år ingenting"

Samtalet avbryts när Birgitta och Oskar kommer för att gå till Storbacken, en kulle några hundra meter bort, där man har en fin utsikt över byn.

"Jag tror ente de blir bättre. Jag tarvar ente mycke. Åt mig är de sosj dom hundra grivner jag har. Men dom bärna och barnsbarna dom får klä sej"

På kvällen gör Staffan och jag en visit hos Alexander och Natasja Zablude, läkarparet, som genast gör i ordning en liten vickning. Natasja berättar:

"Kolet stiger i pris, elektriciteten stiger i pris. Vi är oroliga för den här vintern, vi är oroliga för kylan, att de skall stänga av strömmen när det blir frost. Om vi inte får ström, får vi heller ingen värme. Priset på kol varierar mellan 250 och 320 grivner per ton. Det är dyrt. Förra året kostade det högst 280. De gamla är rädda för vinter, eftersom pensionen inte räcker. Den lägsta pensionen är 92 grivner och den höst 150. För att köpa ett ton kol måste man betala med mer än två månaders pension. Då har man inget till man och inget till el. Just nu ligger Chersons län på sjuttonde plats då det gäller skörderesultatet. För låg vi på första plats. Den mest kritiska situationen har vi här i Berislavs kommun. I Kachovka är det något bättre. Det kommer att bli problem med brödet hos oss"

Och Alexander fyller i:

"Under de senaste nio åren har arbetarna praktiskt taget inte fått någon lön. Ingen betalar därför skatt. Den sociala sfären befinner sig således i ett dåligt tillstånd. Vi har de senaste tre åren praktiskt taget saknat en budget. De har visserligen börjat betala ut lön regelbundet till dem som arbetar på det sociala området till lärarna på barndaghem och skolor och till sjukvårdpersonal. Det är ett dekret från presidenten. Arbetsgivarna bär ansvaret om inte lönen utbetalas.

Ungefär 60% av den plöjda jorden har inte besåtts. Det har dessutom varit en hård vinter under fyra månader men sträng frost som gjort att sådden frusit. Under våren föll nästan inget regn. Skörden i Chersons län brukar ge 2 miljoner ton men det här året har det bara blivit 300 000 ton, en sjundedel av den normala skörden.

Tidigare låg vår kolchoz i främsta leden när det gällde skördar. Och när det skördades, då betalades också löner ut. Här fick arbetarna riktigt bra.

Nu är situationen svår. Hur det är i byn har ni sett och det behövs inga kommentarer. Det går inte att komma vidare utan investeringar. Staten förmår inte ställa upp. Människor kan arbeta och arbetar men för att bygga upp något behövs pengar.

Vad gäller sjukvården står det i konstitutionen att varje medborgare har rätt till kostnadsfri läkarvård. Tyvärr är detta inte fallet i realiteten. I vår kommun finansieras sjukvården överhuvudtaget inte. På papperet fungerar allt men i verkligheten är det inte så. I dag kan vi inte skaffa några som helst apparater, inte en blodtrycksmätare eller termometrar. Må Gud se till att något inte händer. I dag kan vi knappast hjälpa till med en omläggning. Vi har försökt påtala detta för borgmästaren. Det är tredje året som sjukhuset inte får några pengar. Det motiveras med att det inte finns några.

Människor har inte pengar så att de kan köpa läkemedel. Man måste välja de läkemedel som är billigast. Men det är ändå svårt. Att bota någon som har lunginflammation kostar 100

grivner och när pensionen bara är 92, som förstår ni. Visserligen kostar en undersökning ingenting men medicinen måste patienterna betala.

Just nu har vi det svårt, vi har inte ens pengar till pennor och papper. Vi får be folk om 50 kopek"

Natasja flikar in:

"Vi är själva förvånade att vi överlever under sådana förhållanden. Men vi arbetar och vi gör ett bra arbete. När vi var i Sverige 1995 såg vi att de gör man allt med datorer. Här skriver vi och skriver för hand. Under de senaste tre åren har vår syn försämrats. Det beror på att strömmen stängs av så ofta. Vi måste arbeta i mörkret. När vi kommer till kontoret på morgonen då är det mörkt. När jag kommer hem på kvällen måste jag arbeta i skenet från ett stearinljus.

I dag ringde de från Berislav och talade om att de stänger av elektriciteten från åtta på morgonen till sex på kvällen. De sade att de skulle utföra något arbete på linjen. Vad är det för arbete? Det handlar naturligtvis om ekonomi. Det är cheferna som vill ha premier för att de sparar. Det är ingen som är intresserad av att vi måste laga man på äldreboendet"

Alexander fortsätter.

"Under tre år har vi inte haft någon telefon på sjukhuset. Vi får använda vår egen. Vi betalar för sjukhuset och för oss själva. Kommunen har inga pengar. Det kostar 800 att installera en telefon.

Det ekonomiska läget är mycket ansträngt. Vi har 14 % pensionärer. Omkring 2 miljoner är arbetslösa. Det finns inga arbeten. En del ungdomarna arbetar därför inte utan dricker. Andra åker utomland för att arbeta, till Spanien, Portugal, Grekland, Turkiet och Polen"

Till våren tänker Natasja åka till Sverige under tre månader och tjäna pengar på något enklare arbete. Här tjänar hon bara 50 dollar i månaden så det kommer att bli en bra förstärkning. Om två läkare säger att de har svårt att leva på sin lön, vad skall då två pensionärer säga, undrar Natasja. En läkare i Sverige kan köpa en ny bil på en månadslön. Ukrainarna är ett tåligt släkte. Vi får i alla fall vara glada över att vi fritt får uttrycka vår mening.

Natasja berättar så om kulturhuset i byn.

"När Sasja började arbeta här för 25 år sedan visade de mycket bra filmer varje dag, för barngrupper på dagen och för vuxna på kvällen. På lördagar och söndagar var det diskotek. För var det olika grupper för ungdomar och barn med musik och dans. För vuxna fanns det en kör, som jag deltog i. Alla högtider var det program av olika slag. I dag finns ingenting. Kulturhuset existerar inte. När ungdomarna kommer dit på kvällarna är det stängt. De har inte visat en film på tio år. Det kom cirkus från Moskva och teatersällskap från Cherson. Nu möter man bar ett lås, när man kommer till kulturhuset. Nu kan ungdomarna bara gå till kaféet och dricka öl och vodka. Sen slåss de. Jag sitter i byns verkställande utskott som en av sju medlemmar som biträder borgmästaren. Vi sammanträder en gång i månaden. Vi har många förslag till vad man kan göra men borgmästaren säger bara att det inte finns några pengar"

Tisdag den 23 september

På förmiddagen ligger jag till sängs, eftersom jag under natten drabbats av den obligatoriska magsjukan med kräkningar och feber. Strax efter lunch går Brigittita, Oskar och Staffan till skolan för att delta i Christina Sturéns svenskundervisning.

På eftermiddagen klockan 17 tar vi tillsammans med Alexander Kvitka mot en grupp från bland annat Östergötland och Göteborg som är i byn med en hjälpsändning. Alexander berättar om kyrkan, jag om den aktuella situationen i Ukraina och i byn samt Staffan om svenskbybornas historia. Staffan avslutar med en andakt.

På kvällen är jag och Staffan bjudna till Alexander Kvitka . Det har blivit något av en tradition. Alexander och hans hustru bjuder än en gång på de utsökta köttfyllda vareniki som kallas pelmeny, den ryska varianten av ravioli. Med är också en blivande präst som gör sin praktik och så småningom kommer att prästvigas för stiftet Cherson.

Alexander Kvitka tycker också det har blivit sämre i byn. Och det syns inga tecken på förbättring. Pensionärerna har visserligen fått jord, men hur skall de kunna odla jorden utan maskiner och utan pengar.

Onsdagen den 24 september

På förmiddagen gör vi en rundvandring till några av de äldre som inte kan komma till gudstjänsten, Emil Norberg, Lisa Hansas och Elin Hermann. Emil är besviken på att det blivit som det blivit.

"Jag vill inte berätta vad de har gjort med vår by. Vi som levde så bra. Förr kunde jag bjuda tjugo personer på mat och dryck. Nu kan jag inte göra det längre. Pensionen räcker inte till. Hur kan man leva utan kor? Och landet står, där korna skulle vara.
--- Om vi går ihop med Ryssland och Kazakstan blir det mycket bättre. Då kan vi få billigare olja och gas"

Lisa Hansas, som lever ensam, har haft högt blodtryck under sex månader och får dagligen besök av den sjuksyster som Svenskbyföreningen understödjer. Lisa tycker också att allt blivit sämre och ser ingen begynnande ljus. Varje fredag kommer den tyske pastor på besök, läser och sjunger.

Lunch äter vi hos Maria Malmas i Schlangendorf och tillbringa vid hemkomsten en skön stund i hos Roman och Lilija Malmas.

På eftermiddagen besöker jag Melitta Prasolova och Gustav Annas. Melitta har heller inga förhoppningar inför framtiden. Kanske barnen och barnbarnen kommer att få det bättre. Gustav däremot är den ende som tycker att det verkligen har blivit något bättre. Det finns litet fler varor i affären, även om många inte har några pengar att handla för. Om det dessutom hade varit bättre på fältet hade det varit bättre för människorna. På marknaden har det också blivit fler varor och finare varor. Förut fanns det bara en affär i byn. Nu är det tre.

"Vi måste hoppas på att det skall bli bättre och bättre. Det kan inte vara så illa. Nu får vi prata. Efter kriget var det förbjudet. Då kunde vi bara prata svenska hemma i huset. Kom de på någon tre gånger så, så kunde han försvinna från by"

På kvällen äter vi middag hos Malmas.

Tordagen den 25 september

På förmiddagen kl 10 00 kommer en grupp från Seniorresor till kyrkan. Det är resebyråns sista resa för säsongen. Den går under beteckningen Svarta Havets pärlor men man hinner ändå med några timmars avstickare till Zmejevka. Det blir i mångt och mycket en upprepning av tisdagens gruppbesök i kyrkan. Alexander Kvitka är generös nog och kallar sig själv ortodox protestant med tanke på den ukrainsk-ortodoxa kyrkans situation i förhållande till den rysk-ortodoxa av Moskvapatriarkatet. Jag passar på att sälja sju kvastar åt Gustav Annas för 100 grivner styck, eftersom jag upptäcker att han tänker avyttra dem till det alltför låga priset av 10 grivner.

Efter samlingen i kyrkan går gruppen till kaféet för förfriskningar. Där dyker en del bybor upp med litet hemslöjd och annan krimskrams som de påpassligt försöker sälja till de gästade turisterna. Det är ett vettigt sätt att försöka göra pengar på. I mångt och mycket lever åtminstone svenskättlingarna i byn på de gästbesök som görs. Vissa familjer har rejält förbättrat sin standard genom att erbjuda helpension för gästade.

På eftermiddagen gör vi alla fyra tillsammans med Anna Annas en biltur till det ställe ute på stäppen där den så kallade Nysvenskby en gång byggdes. 1923 hade 55 personer flyttat dit. Oskar Utas har verkligen med entusiasm sett fram mot detta besök. I dag finns inte ett spår av byn men Anna hittar utan några problem det ställe där en av byns brunnar en gång låg. Ingenting markerar längre det stället som ligger i åkerkanten. Det är andra gången jag är här. Första gången var för ganska många år sedan tillsammans med Johannes Malmas.

Senare på eftermiddagen är det körövning hemma hos Anna Annas. Christina Sturén samlar varje vecka några damer för att öva sånger. Det är Anna Sigalet, Maria Malmas, Melitta Prasolova, Anna Annas. Maria Norberg, Elsa Kozensko som deltar. Damerna tycks ha hjärtans roligt men det är svårt för körledaren att hålla ordning på alla starka viljor.

Klockan åtta tar oss ett par bilar från byn till Bjelaja Krinitsa och tåget som avgår mot Kiev kl 22 12.

Fredagen den 26 september

Tåget anländer till Kiev kl 09 20 och vi tar en taxi till lägenheten på Mala Zjtomirskaja, där Åke Utas bjuder på frukost. Han står just nu själv i begrepp att lämna projektet och Ukraina. Nästan samtidigt med oss skall ha flyga från Borispol via Wien till Köpenhamn. Först skall det bara vara ett kort avsked på kontoret. Torts brådskan hinner han beställ en taxi åt oss till flygplatsen kl 13 00. Planet lyfter i rätt tid klockan 14 50 och efter ett par timmar är vi så tillbaka på Arlanda efter ännu ett meningsfullt och intressant besök i Zmejevka.

Slutkommentar

Det är uppenbart att stämningarna i Gammalsvenskby på många sätt speglar svårigheterna i det ukrainska samhället. Ukraina som stat saknar praktiskt taget historia. Oftast har landet behärskats av främlingar, dem som på ukrainska kallas *Zaidy* (de som stannade till). Därför finns den ingen känsla för staten och heller inget förtroende för de statliga auktoriteterna. De nya politiska ledarna har dessutom lyckats komma på rejäl kant med befolkningen och blivit ett slags nya *Zaidy*. Det har därför sagt att ukrainarna i dag betraktar stat och makt som total skilda. Staten är deras men makten är korrumperad och anti-statlig. Under en viss tid åtnjöt presidenten ett ganska stort förtroende men nu är också det bortblåst. Dem politiska funktionärerna tycks inte arbeta för statens bästa utan för sitt eget med Lazarenko som det främsta exemplet. Det skulle gå att rätta till det hela men frågan är om det finns pengar. Och finns det tid?

Det är också så och så med nationalkänslan och det ukrainska språkets utveckling. Det finns tecken på att ryskan återtar terräng. Något har liknat den ukrainska situationen i början på 2000-talet med den som Ukraina upplevde på 1600-talet. Då var det en kombination av yttre tryck, motsättningar inom samhället och brist på politisk målsättning som ledde till att samhället föll sönder. Kanske, menar andra, kommer ett nytt ledarskikt att uppträda runt 2015 men det är naturligtvis osäkert. Tills vidare lever det ukrainska samhället i något slags vakuum.

Det är i detta perspektiv vi har att betrakta de tankar och känslor som lever i Zmejevka.